

PASTAIGA TUMSĀ

Par romānu, teoloģisko vardarbību un
«saštukoto» koncepciju

INDRA ROGA

Tikko iznākušajā, Silvijas Radzobes vadībā tapušajā grāmatā par Latvijas jauno režiju, kurā iekļauta arī nodaļa par manu darbu teātrī, ir doma, ka jaunās režijas pārstāvji ir atvērti komunikācijai un vēlas sarunāties ar kritiku par saviem darbiem. Savu pateicību par grāmatu prezentācijas pasākumā nespēju paust tieši pēdējā laika «aizkulišu kolīziju dēļ» sakarā ar manu izrādi *Meistars un Margarita* Valmieras teātrī. Pēc recenzijām par šo izrādi biju pārsteigta tieši par šo komunikācijas trūkumu – ne viņas no vēlmes iedziļināties vai vismaz padomāt par to, kādēļ un uz kāda pamata Roga piedāvā šādu romāna skatījumu. Tas tika noliegts kā nešaubīgi nepareizs, apgalvojot, ka esmu «apmaldījies tumsā». Mans romāna «lasījums» ir galvenais kritikas uzmanības objekts, tāpat kā mans domāšanas veids un mana personība. Ļoti konkrēti lasot un analizējot romānu, man nebija ilūziju par to, ka nenāksies sastapties ar aizspriedumiem un ieraduma milzīgo spēku. Bet nekad nedomāju, ka saņemšu tik naidpilnu reakciju, kas turklāt tiek pausta, personiski apvainojot mani un cilvēkus, kas ar mani strādā. Notika komunikācija ar izrādes programmiņu un intervijām presē, tās izraisīja vairāk diskusiju nekā izrāde – arī pēdējā laikā tipiska parādība.

    Gan dažas jaunās grāmatas nodaļas,

gan reakcija uz manu romāna redzējumu apliecina kādu reflektoru kritiku naidu pret reliģiskām tēmām, teoloģiju, kam tiek pretstatīts humānisms, kas acīmredzot ir iespējams tikai laicīgajā vidē un domāšanā. Piemēram, Silvijas Radzobes minētais batjuška Gogoļa dzīvē kā galējas apsēstības piemērs. Viņa pieminēšana man liek domāt, ka manī tiek saskatīts kas līdzīgs, kamdēļ mātišķi tieku nopērtā un brīdināta par savu dīvaino domāšanu. Nenoliedzu, ka eksistē apsēsti cilvēki, taču man ar tādiem nav nācies saskarties. Šajā gadā, kura laikā es strādāju ar romānu, man nav bijusi neviena izmisuma stunda, mana ticība ir skaidra saprāta robežās un nekādā veidā nav dēvējama par fanātisku. Baznīcā, starp citu, ir meklējams miers, nevis apsēstība, un nekas, kas nāk no Dieva, nelaupa cilvēkam skaidru saprātu. Piemēram, Antonija Surožska grāmatā *Последние беседы (Pēdējās sarunas)* ir lasāms milzīga humānisma un cilvēkmīlestības apliecinājums – Jūdas rīcības skaidrojums. Londonas Pareizticīgo baznīcas priesteris un teologs aicina iedziļināties un saka – varbūt! Varbūt bija tā? Varbūt mums par to vajadzētu tomēr vēl padomāt, nevis nosodīt nešauboties! Un es nenosodu Meistaru un nemoralizēju, kā šķiet kritikai, programmiņā izlasot faktus, – izrādē nekāda nosodījuma nav. Es nedomāju, vai Meistars ir labs vai slikts, – es vispār tādās kategorijās nedomāju – es domāju par to, kas tad īsti notiek!

Tālākā raksta daļa ir daudz skarbāka. Es apzinos, ka tā var kādu ievainot, tāpat kā reizēm recenzenti ievaino māksliniekus. Par to jau iepriekš piedodiet, bet citāti man šķita svarīgi tieši kā mūsu atšķirīgās domāšanas spilgts piemērs.

PAR ROMĀNU KRITIKU SKATĪJUMĀ

Recenzentu vārdi par M. Bulgakova romānu ir izvairīgi un neko konkrētu nepasaka: «*Negribas spekulēt ar to, ko stāsta romāns*» – ko tad tas stāsta? «*Katrs tajā izlasīs ko savu*» – jā, tikai kādas tad ir recenzentu konkrētās domas? Kā no pilnības raga birst vārdiņi »*teoloģija*», «*Mūžīgais*», «*reliģiskie simboli*» – ir sajūta, ka recenzenti atkārtο romānā aprakstīto situāciju, kad Meistars saņem apzīmējumus «*vecticībnieks, svētbiļžu mālderis*» utt. «*Roga vardarbīgi uzspiež koncepciju*», «*Bulgakovam tālas idejas*», «*Nav īsti Bulgakovam atbilstoši*», «*Problēma – romāns šai versijai negrib pakļauties!*», «*Ko iegūst, ejot pret autoru?*» – vai tā nav demagoģija? «*Kalambūrs par gaismu un tumsu nav izdevies*» – ja recenzente zina kontekstu šim citātam, tad tā pieminēšana gluži vienkārši ir nevietā, turklāt mana izrāde nav kalambūrs. Starp citu, es ceru, ka S. Radzobes recenzijā Kanta nomainīšana pret Volandu ir tikai drukas kļūda.

    Ejam tālāk! Man neizdodas šajos tekstos ieraudzīt nevienu konkrētu domu, kura liecinātu, kas tad īsti ir romānam atbilstošs. Analizējot recenzentu vārdus,

Indra Roga: «Šajā gadā, kura laikā es strādāju ar romānu, man nav bijusi neviena izmumsa stunda un mana ticība ir skaidra saprāta robežās». Foto – Matīss Markovskis

iznāk, ka M. Bulgakovs uzrakstīja romānu visām gaumēm un tajā eksistē viss – «mīlas stāsts, vēstures liecības, mākslinieka liktenis, sadzīviski joki, filozofisks vai metafizisks traktāts, kura sižetu virza pārvērtības, halucinācijas un lidojumi» (Z. Radzobe), bet Volands kā labais tētiņš «atmasko un glābj»! Vai arī, ka «Volands ir Dieva uzdevumu izpildītājs uz zemes, un viņa uzdevums ir iepazīt cilvēkus, to vājības», kā domā topošā kritiķe E. Škenderska. Aicinu iedziļināties – tāpat pēc kritikas domām sātans glābj un viņa mērķis ir atmaskot viduvējības un iepazīt cilvēkus, bet romāna sižetu virza halucinācijas. N. Akots apgalvo, ka «Dievs ir radījis visu uz šīs pasaules, tātad arī ļaunumu». E. Škenderska vingrinās sofismā, citējot Volandu, bet acīmredzami nav padomājusi dziļāk par šo vārdu būtību, ja reiz apliecina, ka labajam kā pat-

stāvīgam lielumam pasaulē nav nekādas jēgas. Es tā nedomāju. No recenzentu izvairīgajiem formulējumiem par romānu sanāk, ka M. Bulgakovs ir aizmirsis romānam pievienot saistvielu, ka romāns ir tāds svētku rasols, kas palicis bez majonēzes mērces. Vienīgais, ko man izdodas izvilkt no recenzentu pārspriedumiem, ir pārliecība, ka romānā ir viss kas cits, tikai ne tas, ko domā Roga.

PAR SĀTANU KĀ GALVENO VARONI

Bet ko tad domā Roga jeb «uz ko viņa velk» (stilīgi laikam tagad tā rakstīt)? Galvenais varonis romānā ir sātans. Šeit piebildešu, ka otrajā plānā «nogrūstie» Meistars un Margarita arī romānā ir otrajā plānā, ko apliecināja arī S. Radzobe, savā lekcijā pirms pirmizrādes runājot arī par romāna agrākajiem nosaukumiem. Tātad, ja romāna galvenais va-

ronis nebūtu sātans, tad varētu teikt, ka reliģiskais aspekts te ir vardarbīgi uzspiests. Praktiķis nevar sākt darbu, neizpētot galveno varoni – viņa domāšanu, izcelsmi, loģiku, motīvus, perspektīvu; neizsekojot faktu ķēdei, turklāt ne vien tam, ko viņš runā, bet arī tam, ko viņš dara utt., utt. Dziļāku izpratni par sātanu diez vai var atrast laicīgajā humānismā, tādēļ es to meklēju tur, kur cilvēki par to daudz ir domājuši, – un tā ir reliģija, Bībele, teoloģija un demonoloģija. Tādējādi «*reliģiski ievirzīti Volanda darbības skaidrojumi*» ir visai absurds pārmetums. Varbūt N. Akots ir satīcis kādu laicīgu sātanu, taču kāpēc tad viņš pārmet aktierim mūžīgās pieredzes trūkumu – jo kuram dzīvajam tāda ir? Ja tomēr atzīstam, ka šis ir sātans, kas ir nevis laicīgs, bet mūžīgs, tad kāpēc kritiķi vēlas redzēt kaut kādu abstraktu «vispār ļaunumu»? Praktiķis teātrī nevar strādāt ar «vispār». Šis «vispār» arī rada lielākās uztveres atšķirības, turklāt atšķirībā no E. Škenderskas es domāju, ka neeksistē kaut kādi divi sātani – viens Vecajā Derībā un otrs Jaunajā, jo tad taču būtu jābūt arī diviem Dieviem. Sātans ir viens visā mūžībā, un viņa mērķi ir nemainīgi mūžības garumā – un piedodiet man par šo nesaskaldīto pasaules uztveri.

PAR PRAKTIĶA AMATA RĪKIEM

Praktiķa materiāla analīze pieprasa uzdot jautājumus – reizēm neērtus, uz kuriem atbildes nav piecās minūtēs atrodamas. Faktā nozīmību materiālā pārbauda ar tā izslēgšanas metodi. Ja pēc N. Akota domām divas sižeta līnijas saista frāze par glēvumu kā cilvēka lielāko netikumu, tad man ir jautājums, kāpēc M. Bulgakovs neuzrakstīja divus romānus – vienu par Pilātu un otru par Meistaru, kuru «glābj» Volands? Un vēl trešo – par Volanda «*iepazīšanos ar maskaviešiem*», ko piedāvā E. Škenderska? Kāpēc vispār šī Pilāta tēma M. Bulgakovam bija vajadzīga? Kāpēc vispār eksistē romāns romānā? Kāpēc tā un ne citādi? Kāpēc tieši Berliozs ir Volanda pirmais sarunu biedrs un upuris Maskavā? Un galu galā – kāpēc tieši Maskavā? Atbildes uz visiem «kāpēc» slēpjas gan pašā tekstā, gan tajā, kas notiek aiz vārdiem, tajā, kā virknējas fakti, nevis atziņas. Notikums ir praktiķa ierocis, un ir gadījumi, kad tas ir apslēpts dziļāk un ir jāpapūlas, lai to atklātu visā konkrētībā, turklāt mākslinieka tiesības ir saiknes starp notikumiem interpretēt, ieraudzīt vienu un to pašu notikumu dažādās gaismās, atklāt faktu virknē savas sakarības, bet faktu esamība jebkurā gadījumā sakņojas literārajā materiālā, nevis kaut kur atsevišķi mākslinieka galvā. Un jebkurā klasikas materiālā visiem notikumiem ir viena ass – līnija – centrs, sauciet kā gribat. Turklāt M. Bulgakovs bija arī teātra cilvēks – gan kā dramaturgs, gan kā režisors, gan kā aktieris, gan libretists, tādēļ man ir pamatots iemesls domāt, ka viņš

prata domāt notikumos, un grandioza mēroga notikumos.

PAR VILTUS EVANĢĒLIJU

Kāpēc N. Akotam būtu jātic, ka romānā iekļautās daļas par Pilātu ir melīga Pilāta apoloģija un Volanda evaņģēlijs? Man personiski nav nekādas daļas, kam tic vai netic kritiķis, taču, ja mēs vēlamies domāt secīgi un godīgi, kā aicina Kants, tad mums nākas atzīt, ka starp Jēšua Hanocri un Jēzu Kristu pastāv graužošanas atšķirības, un jēgas nobīdes seno notikumu izklāstā Meistara romānā ir ar konkrētu mērķi, nevis nejaušas. Šīs atšķirības var atklāt, izpētot ne vien Meistara romānu par Pilātu, bet arī četrus Bībeles evaņģēlijus, kuri apraksta šos pašus notikumus. Vai tiešām kāds atļausies domāt, ka M. Bulgakovam gluži vienkārši tā «uzrakstījās»? Vai tiešām N. Akots visā nopietnībā apstiprinās, ka Jēzus Kristus bija 27 gadus vecs klaidonis ar spalgu balsi, kaprīzu apakšlūpu, kurš nekā nezina par saviem vecākiem un domā, ka tēvs varbūt bija sīrietis? Ka viņš nav paveicis nevienu brīnumu, tikai izārstējis Pilāta galvassāpes? Ka Jēzus ir tas, kas sludina simpātisko patiesību, ka visi cilvēki ir labi, un vēlas paplāpāt ar Pilātu? Ka viņu pavada viens vienīgs Levījs Matejs, kurš nepareizi pieraksta visu, ko viņš runā? Vai tiešām Jēzus ir tas pats Jēšua, kas mirst pie krusta, tā arī nenācis pie samaņas, kamdēļ bijis laimīgāks par abiem citiem laupītājiem? Nobīdes un atšķirības «sit bumbu» vienos vārtos – tās laupa Kristum tā dievišķo būtību, atstājot tikai vienu – cilvēcisko. Es saprotu, ka cilvēciskots Jēzus varbūt ir saprotamāks, jo ir taču gluži tāds pats kā jebkurš no mums. Bet tur jau tā lieta, ka tā tas nebija un Viņš mira, būdams pie pilnas apziņas līdz pēdējai sekunde, ļoti labi zināja, kas ir Viņa Tēvs un Viņa vārdā runāja, darīja brīnumus un izpirka cilvēces grēkus, tādējādi laupot tumsas valdniekam lielu daļu varas pār pasauli. Lūk, kur notikums, kas skar sātanu, un nevis sadala viņu divos dažādos sātanos, bet maina pasaules varas sadalījumu. Starp citu, pat stundu skaits, ko Jēšua pavada pie krusta, atšķiras – Meistara romānā tas ir īsāks. Vai tiešām man nevajadzēja pievērst uzmanību «šiem sīkumiem»?

Un tādas pašas jēgas nobīdes ir arī tālākajās Pilāta nodaļās. Četri evaņģēliji Jūdas nāvi apraksta gaužām citādi nekā Meistara romāns, turklāt galvenā izmaiņa skar tieši notikumu garīgo būtību. Jūdam tiek laupīta nožēla un grēka apziņa, viņš tiek raidīts viņšaulē, skaistā vakarā dodamies uz satikšanos ar sievieti, un pēc nāves, atšķirībā no Jēšua, viņa sejā redzams apgarots skaistums. Vai tad tiešām nav skaidri redzams, ka nobīdes ir apzinātas, smalkas un nav darītas tāpēc, ka M. Bulgakovam «tā sanāca» vai ka viņš, rakstot par Pilātu, pat neieskatījās Bībelē, jo humāni domāja tikai par glēvumu kā augstāko netikumumu? Neapvainojiet M. Bulgakovu tumsonībā. Autoru,

kurš domāja par ticības jautājumiem, interesējās par inkvizīciju, par krusta kariem (kas, starp citu, mums drīz būs pat ļoti tuvs jautājums), kurš, kā to pierāda romāns, lieliski pārzināja ne vien pareizticību, bet arī rietumu un austrumu reliģijas, kā arī okultismu un zinātnes. Un galu galā, viņš dzīvoja laikā, kad nedomāt par gadsimtiem ilgi iedibinātās pasaules kārtības sagraušanu nebija iespējams.

Bet dosimies tālāk – kāpēc tiek piedāvāta jauna versija par Kristus nāvi? Kam to vajag? Kam tas ir izdevīgi? Protais, var pieņemt, ka Meistars, kurš strādāja arhīvā kā vēsturnieks, rakņājās senos dokumentos, nejausi vinnēja lielu naudas summu un viņam iesāvas prātā uzrakstīt romānu par Pilātu. Viņu nokritizēja, un tad bez jebkāda īpaša iemesla ieradās labais Volands un «glāba romānu, atmaskojot viduvējības», kā to redz N. Akots? Vai te nekas nevedina domāt par vismaz neticamu notikumu, ja ne tieši par dāvanu, tikai šoreiz ne no debesīm? Par zināmu apreibumu no laimes, jo Meistars aizmirs visu – pat savas sievas vārdu. Vienkārši pazuda un viņu neviens vairāk netraucēja – ne dzīve, ne bijusi sieva, ne darba biedri. Un tas notiek PSRS situācijā?! Ja nevedina, tad kāpēc konkrēti Meistars tā ienīst pats savu romānu – vai tiešām tikai kritikas dēļ? Un kāpēc Meistars klīnikā tik ļoti alkst satikties ar Volandu un nez kāpēc labi zina, kāds viņš ir? Kāpēc romānā ir tikai divi personāži, kas nešaubīgi atpazīst Volandu, – Meistars un Margarita? Neviens cits viņu nepazīst uzreiz, turklāt Margaritas dzīves apstākļi un pagātne ir gau-

jo tā ir tā ass, uz kuras var uzvērt pilnīgi visu romāna ritumu, tāpat kā šī ass visus romāna slāņus, laikus un filozofiju uzver uz aktīvas iekšējās darbības līnijas, ieskaitot Maskavas «populārās sadzīves ainiņas», kuras manā skatījumā arī nav nekādi «sadzīviskie joki». Tas maina, jā, arī manas sākotnēji virspusējās domas. Tas spiež pārdomāt Meistara varonību un viņa kļūdu, kuru es saprotu, nevis nosodu. Šī kļūda noved viņu starp pasaulēm, jo, uzrakstot šādu interpretāciju, viņš zaudē tiesības uz gaismu, bet, sadedzinot romānu, kļūst Volanda acis par glēvuli, kas atsakās turpmāk rakstīt, – un šis atteikums rakstīt, šī varonība ļauj viņam iegūt mieru, nevis Volanda tumsu mūžībā. Tāpat nākas pārdomāt, kas tad īsti ir Meistara un Margaritas mīlestība – nevis «vispār mīlestība», bet konkrētā, kas balstās konkrētos apstākļos, kurus analizējot, aiz vārdiem paveras pavisam cita bilde, un tā nav manis izdomāta, no gaisa pagrābta un netiek uzspiesta romānam. Man arī gribas romāntiku un liriku, bet ko lai dara, ja šī konkrētā mīlestība, analizējot faktus, apstākļus un notikumus, ir, S. Radzobes vārdiem runājot, mazākais neviennozīmīgā!

Meistars izrādē esot drūms – pat ja rūgtu ironiju var saukt par drūmumu, tad tomēr kādam viņam vēl būt, aptverot, kā ticis izmantots? Uzskatāmi piemēri šādai mākslinieka izmantošanai M. Bulgakovam dzīvoja cieši līdzās. Mani kā radošu cilvēku interesē arī iedvesmas mehānisms, un nevis par «velna kalpiem» ir runa manā izrādē, bet par gaužām citām tēmām. Starp citu, veids, kā Pilāts Meistara romānā nogalina Jūdu,

BULGAKOVAM BIJA PAMATOTS IEMESLS IZKLIEGT VISU, KAS NOTIKA VIŅA DZĪVĒ, – VIŅŠ DZĪVOJA REĀLĀ ELLĒ

žām līdzīgi tiem apstākļiem, kādos nonāk Meistars. Vai tiešām te nav redzama iekšējā saikne?

PAR MŪŽĪBĀ IZPĒRKAMO KĻŪDU

N. Akots raksta, ka M. Bulgakovs romānā risina savas personīgās peripetijas. Es personiski tā nedomāju un nevēlos nedz M. Bulgakovu, nedz Meistaru padarīt tik niecīgus, toties redzu ļoti ciešu sakarību starp Meistara romānu un Volanda interesēm. Un iekšējā saikne starp šiem diviem faktiem ir Fausta tēma. Tā ir aktīvas darbības līnija, kas saistās ar Faustu, nevis tikai literāra atsaukšanās uz Mefistofeli. Ar citātu no *Fausta* sākas romāns. Ar citātu, kurš skaidri norāda arī uz Dieva un sātana divkaujas dabu, ja domā mērogā, nevis šauri. Tas ir ārkārtīgi būtiski,

arī ceļas no albigoņu krusta karu vēsturiskajiem notikumiem, kurus pētīja M. Bulgakovs. Savukārt «religiski ievirzītais Volanda darbības skaidrojums» padara dziļi konkrētu Volanda darbības loģiku un atsedz viņa rīcības motīvus. Šī nianse, kas pareizticībā eksistē par eņģeļu (un sātans ir kritušais eņģelis) dabu, ir būtiska nevis tādēļ, ka es esmu «religioza fanātiķe», bet tādēļ, ka sniedz atbildi uz jautājumu – kāpēc Volandam vajag cilvēku? Citādi kāda problēma – pats taču varēns! Bet Volandam ir problēma, un grandioza. Mūžīgajā cīņā un alkās ieņemt Dieva vietu Volandam ir vajadzīgs cilvēks, jo pašam viņam radošo spēju nav, tās dotas tikai cilvēkiem! Volands un Mefistofelis ir viens un tas pats sātans. To, ka sātans pieņem dažādus veidolus,

Indra Roga: «Nevis manā «tumsā», bet romānā uzstājīgi rotē kāda sāpīga tēma, kas bija sāpīga arī pašam M. Bulgakovam, un tā ir liktenīgās kļūdas tēma». Skats no izrādes mēģinājuma. Foto – Matīss Markovskis

es ceru, neviens nenoliegs.

Nevis manā «tumsā», bet romānā uzstājīgi rotē kāda sāpīga tēma, kas bija sāpīga arī pašam M. Bulgakovam, un tā ir liktenīgās kļūdas tēma – akūts notikums, ar kuru cilvēks atrodas aktīvās attiecībās gan pašas kļūdas mirklī, gan vēl ilgi pēc paša notikuma. Tieši tā ir visus romāna personāžus apvienošā tēma, kas visus «uzver» uz viena pavediena, kā to māca analīzes tehnika teātra mākslā. Tā skar visus dzīvos – nabaga Annušku ar izlieto eļļu, bufetnieku, Ivanu, Berliozu, Bosoju utt. Šī pati tēma saistās ar Kanta Dieva esamības pierādījumiem, to brīvo sekundīti, ko cilvēks neizmanto, nespēdams pacelties pāri pats sev un savām interesēm, tā saistās ar Pilātu un glēvumu kā lielāko netikumu. Tā visu apvieno un visus savēl kopā vienā punktā. Un – tā apvieno ne vien cilvēkus, bet arī visus dēmonus un visus mirušos. Kā Frīdu, kura radīta no divām vēsturiski eksistējošām sievietēm, kuras abas nogalināja savus bērnus Lieldienās. Kā Korovjevu, kurš arī vēsturiski bija anonīms albigonu trubadūrs. Un liktenīgās kļūdas viņiem tiek atgādinātas gadsimtiem ilgi. Un, protams, es atvainojos par biedējošo «pareizās domas uzspiešanu» N. Akotam – arī kritušie eņģeļi reiz ir izdarījuši savu liktenīgo kļūdu, kura vairs nav novēršama. Jo uz eņģeļiem Kristus nestā grēku izpirkšana neattiecas. Šī tēma ir tā, kas ar grandiozu mērogu romānā apvieno visus laikus un ikvienu, liekot domāt par

pasauli kopš tās radīšanas brīža līdz pat pareģotajam tās galam. Un tā ir arī Volanda akūtā problēma, kas ļoti cieši saista Pilāta laika vēsturiskos notikumus ar Maskavu un Meistara romānu – un darbības līnija tādējādi romānā ir viena, nevis divas vai trīs. Ja skatās atsevišķi, var nonākt dziļos maldos.

PAR ACĪMREDZAMO UN IMITĀCIJU

Tam, ka M. Bulgakovs pilnībā pārzināja četrus evaņģēlijus, pierādījums ir atrodams arī Maskavas «*sadzīvīsko ainiņu*» un Ciešanu nedēļas notikumu precīzā pārklājumā. Volanda un viņa svītas izklaides ir Kristus darbu imitācija fotonegatīvā. Pavasara pilnmēness balle un «*aizraujošās ar maģiju un mistiku*» apvītās ainas ir cieši saistītas ar Kristus nāvi precīzā hronoloģiskā secībā. Piemēram, kaķa nagī uz Sokova galvas atstāj ērkšķu vainadzīņa pēdas, un aina norisinās laikā, kad zaldāti nīrgājās par Kristu. M. Bulgakovs to ir kodējis, tā ir provokācija – pazis vai nepazis? Un nepazīst taču! Arī man šāda absolūta precizitāte bija pārsteigums. M. Bulgakova Bībeles zināšanas bija daudzkārt dziļākas par manējām – arī es esmu PSRS produkts. Bet M. Bulgakovs zināja, kas ateistu žurnāla logotipā ir tā pūcite, kura tagad mums visās skolās ir gudrības simbols, – pūce Bībelē ir nešķīsts putns, ne velti tā sēž Volanda istabā. Piedodiet, tads nu ir manas domāšanas rakurs. Manuprāt, nevajag pievērties ar acīmredzamo, kas šajā ģe-

niālajā romānā ir šķietams. Skatoties uz šādu faktu salikumu, es nevaru to neņemt vērā. Ar savu šķietami taisnīgo maskaviešu sodīšanu un savas svītas izklaidēm Volands imitē Ciešanu nedēļas ritumu no trešdienas vakara līdz sestdienas naktij. Mirkli pirms Kristus Augšāmcelsšanās viņš pazūd savā bezdibēnī. Tāda ir Volanda būtība. Viņa tehnika balstās imitācijā – viņa paša kā Dieva imitācijā, viņa centienos aizstāt ar sevi Dievu, būt Dieva vietā – tāpat «taisnīgi» sodīt, radīt iespaidu, ka viņš ir tas, kas izlemj cilvēka likteni, savukārt viņa balvas tikai izskatās pēc balvām. Pats viņš ir tukšs – melns bezdibēnis, melnais caurums. Viņa tehnika – aizrunāt un sapīt cilvēkiem prātus – balstās domas loģiskās saiknes pārrāvumā, ko medicīnā izmanto hipnozē un ko lieto arī sektās. Piebildīšu, ka pat Trīsvienību Volands imitē savā savienībā ar Begemotu un Azazello.

M. Bulgakovam bija pamatots iemesls izkliegt visu, kas notika viņa dzīvē, – viņš dzīvoja reālā ellē. Piekrist S. Radzobei, ka romāna radīšana bija patvēruma no dzīves, es varu tikai daļēji. Es domāju, ka romāns tomēr apliecina visas tās metamorfozes, kas norisinājās viņa laikā dzīvē, jo lielu mākslinieku uzmanības objekts reti ir viņš pats kā personība. Un es nespēju piekrist S. Radzobei, ka M. Bulgakovs Staļinā saskatīja tēva tēlu. Manuprāt, ar freidismu vien skaidrot M. Bulgakova un Staļina attiecības ir pārāk šauri. Ja iedziļinās, tad starp

Margaritas dzīves apstākļi un pagātne ir gauzām līdzīgi tiem apstākļiem, kādos nonāk Meistars. Margarita – Elīna Vāne.
Foto – Matīss Markovskis

viņiem visa mūža garumā ir ilgusi nerimstoša cīņa – vara Staļina personā gaidīja, kad rakstnieks salūzīs un rakstīs tā, kā vajag jaunajai ideoloģijai. Man liekas, ka tieši šis ir viņu attiecību galvenais raksturs, jo Staļins prata novērtēt talantu, viņam vajadzēja talantus, tas arī ir iemesls, kādēļ M. Bulgakovs netika nedz izsūtīts, nedz nošauts. Bet M. Bulgakovs ne reizi laikmetam tik raksturīgajās sapulcēs, kurās rakstnieki, mākslinieki, ārsti cits pēc cita publiski atzina savas buržuāziskās kļūdas un šausēja sevi, nav atteicies no savas «vecās domāšanas», nekad nav pakļāvis ideoloģijai, nekad nav rakstījis to, ko neatzīst par savu un labu esam, nekad nav uzrakstījis nevienu antireliģisku darbu, pat badu ciešot. Manuprāt, M. Bulgakovs nevardarbīgi pretojās visam apkārt notiekošajam. Lieliska humora izjūta, spīts, pašironija, sarkasms un asredzība, pat gaišredzība, spējot paredzēt notikumu gaitu! Bet pasaules kārtības maiņa bija grandioza. Es, piemēram, nezināju, ka Staļins strādāja naktīs, un tāpēc arī MASLITASĀ svinīgā sēde notiek desmitos vakarā. Nezināju, ka 1930. gada martā Staļins PSRS ievieša kalendāro reformu un Dieva radīto septiņu dienu nedēļu aizstāja ar piecu, bet vēlāk ar sešu dienu nedēļu, un atgriezās pie svētdienas tikai 1940. gadā. Tika grandiozi mainīta pasaules kārtība, un tās sekas mēs baudām vēl šodien, bet viņš dzīvoja tam visam pa vidu, to visu pieredzēja ikdienā – gan izsoles baznī-

cās, gan Kristus glābšanas katedrāles uzspridzināšanu Maskavā. Dienasgrāmātās vai ik dienas tieši līdzās «Ēdām pankūkas. Galds bija servēts ļoti labi» tiek fiksētas pazīstamo līdzgaitnieku pašnāvības. Nav jābūt reliģiozām cilvēkam, lai, domājot par šādām metamorfozēm, tomēr gribētos saprast: kas ir pēc tam, pēc tās pašnāvības? It īpaši, ja pats atrodies uz tādas robežas – nevar taču noliegt, ka doma pašam aiziet no dzīves M. Bulgakovam varēja ienākt prātā. Un te slēpjas iemesls, kāpēc jādodomā par Kanta brīvo sekundīti un Pilātu, par to, vai, būdami ierauti šajos apstākļos, cilvēki var kaut ko mainīt notikumu ritumā. Volanda prototips nav Staļins, taču asociācijas raisa.

Arī S. Radzobes lekcijā pirms izrādes pieminētā epizode par to, kā M. Bulgakovs lasījis savu romānu un pēc tam klausītājiem šķelmīgi jautājis: «Nu, kas viņš ir?» – atsedz viņa raksturu un, pēc manām domām, to, ka viņš rēķinājās arī ar šādu asociāciju, par ko liecina atbilde: «Nojaušu, bet nemūžam neteikšu.» Manuprāt, viņš uzjautrinājās par domu, ka sātanu kāda apziņā sakrīt ar valsts vadoni. M. Bulgakovs mīlēja izjokošanas un priecējās, ja joks izdevās, – viņš arī mūs izjoko un tic, ka mēs izlasīsim un sapratīsim. Arī par šo mīlestību, kas romānā aprakstīta ar tādu patosu, ka liecina jau par aplēptu ironiju. M. Bulgakova pēdējie fiksētie vārdi ir: «...чтобы знали... чтобы знали!»

NOBEIGUMĀ

Manā izrādē «*religiskie simboli jaucas un jūk*». Es nepiekrītu. Tie tiek izmantoti ar jēgu un nozīmi un nav nejauši. Es negrābstos gar reliģiskiem simboliem, neziņot to nozīmi. Garīgo kantu dziedājumi iestudējumā ir tieši tikpat daudz vai maz saistīti ar izrādes notikumiem, cik maskaviešu izpratne par notikumiem Ciešanu nedēļā, par kuru viņi ir aizmirsuši. Ciešanu nedēļa un kanti, tāpat kā Trīsvienība vai Dievs, pastāv neatkarīgi no tā, vai Viņam šeit kāds tic vai netic. Savukārt gaismas un tumsas jeb labā un ļaunā cīņa izrādē ir tikpat paradoksāla kā romānā. Nabaga sagrautais Meistars uzvar Volandu, un tā sekunde, par kuru kritika tik ļoti nervozē – jo Volands taču ir varens! – tā ir viņa zaudējuma sekunde, ko arī nodod savaldības zaudēšana. Volands nav uzvarējis, jo divus gadsimtus pēc Jēzus krustā sišanas atkal ir iekritis pats savās lamatās – viņa evaņģēliju pasaulei izlasīt liedza paša radītais ateisms. Volandam nāksies meklēt nākamo Faustu!

Un galu galā tas viss nav par reliģiju, jo «katrs saņems atbilstoši savai ticībai» – citāts no romāna. Tas ir par saprāta slazdiem, par to, kas būs pēc nāves, ja vispār kaut kas būs. Un par to, vai ir kāds sakars manis nodzīvotajai dzīvei ar manu nāvi. Par to, vai mana vaina vai kļūdas ir labojamas, jo dzīvei nav melnraksta, ja par vienu frāzi var nākties kalpot astoņus gadsimtus. Un par to, vai es varu vai nevaru kaut ko mainīt šajā pasaulē... ■